

**Резюме на публикациите на гл. ас. д-р Анета Гергова Димитрова,
представени за участие в конкурс за доцент
по 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език), ДВ бр. 64 / 16.08.2016**

1. Златоструят в преводаческата дейност на старобългарските книжовници. С., 2016.

Монографията е посветена на сборника „Златоструй“, възникнал в началото на Х в. в резултат на подбор и превод на Златоустови и псевдо-Златоустови слова по инициативата на цар Симеон. Трудът описва и коментира езиковите особености на оригинала и на превода текст по текст за словата от 1 до 45 на т. нар. пълна редакция на сборника, като същевременно го разглежда в неговата цялост в контекста на останалите редакции на Златоструя и на други представители на преславската книжнина. Работата с конкретните текстове е съчетана с позоваване на по-обща теоретични постановки и е изработена система от критерии, по които да се съпоставят преводите на отделните слова.

Въвеждащите глави представят общи сведения за това, което наричаме „Златоструй“, за ядрото от 45 слова, което е предмет на езиков коментар, за отношенията между отделните редакции на сборника и за мястото му сред други представители на преславската книжнина. Отделно са изведени изходните постановки за гръцкия и старобългарския език и за симптоматичните езикови черти (морфологични, синтактични и лексикални), въз основа на които е извършен анализът на текстовете. Отделено е място и за общ обзор на библейските цитати в Златоструя.

Следва описанието на най-характерните черти на словата по избрани критерии. Всяко слово от L1 до L45 е представено с обща информация за присъствието си в Златоструя, за византийския оригинал и неговите версии, както и за съотносимостта на старобългарския превод към някоя от тези версии, ако това е възможно да се установи и подкрепи с текстов материал. Езиковата характеристика на словата е разделена в три основни дяла – морфология (на името и на глагола с акцент върху архаичните черти и иновациите), синтаксис (членувани конструкции, инфинитивни и причастни конструкции, синтаксис на падежите), лексика (преславизми, заемки и прабългаризми, композита, философска и богословска терминология, тематична, рядка и интересна лексика). Най-голям интерес представляват тези особености на синтаксиса и частично на морфологията, които многократно са доказвали своето значение за описанието на преводаческите принципи на старобългарските преводи от гръцки. За характеризирание на лексиката се открояват избрани гръцко-старобългарски съответствия, някои от които очертават изоглоси между групи слова със сходни черти. Именно в индивидуалните описания на словата от Златоструя се коментират и вариантите на гръцкия текст (според наличните неиздадени преписи), които могат да хвърлят светлина върху отклоненията и неяснотите в превода и които свидетелстват за различен гръцки оригинал.

Данните от описанието и езиковия анализ се систематизират в обобщение, при което се разглеждат от една страна особеностите, характерни за целия корпус и сравнително равномерно разпределени между отделните слова, а от друга – чертите, характеризиращи групи слова или единични текстове. Споделените от широк кръг слова езикови черти може да се смятат за специфики на сборника като цяло, докато вариращите особености подчертават индивидуалните преводаческите похвати и позволяват словата да се групират.

Изследването е придружено и от няколко приложения. В Приложение 1 общата характеристика на превода е илюстрирана с множество примери за различни видове преводачески подходи – текстов материал, който не само частично компенсира липсата на издание на пространната редакция на Златоструя, но е и нагледно доказателство за направените обобщения в хода на изложението. Приложение 2 представя таблици с обзорна статистика на преводните съответствия на членуваните конструкции. В Приложение 3 се съдържа издание на отделни хомилии, чиято гръцка традиция се отклонява от наличните издания. Приложение 4 предлага общ словник на над 1200 избрани лексеми, ексцерпирани при работата върху словата.

2. Два обичайни глагола с необичайни значения в старобългарския „Златоструй”. – Българска реч, 22 (2016), 2, 44–49.

Статията разглежда две редки употреби на глаголите жнтн и тжжнтн в дългата редакция на Златоструя. Първият глагол – жнтн „живея” – е употребен в слово 28 от дългия Златоструй с творителен падеж в превод на гръцкия глагол χρῶμαι и означава „използвам”. Липсата на разночетения и наличието на други редки случаи на сходна употреба показват, че не става дума за грешка, а за архаично значение на глагола жнтн (особено в смисъл на „живея с помощта на, използвам, изразходвам”), следи от което се пазят в производния глагол нжднтн „изразходвам” и в чешкия užíti „използвам”. Вторият пример е за глагола тжжнтн „тъгувам”, употребен в слово 27 от дългия Златоструй в превод на гръцкия ἀπαίτέω със значение „изисквам”. Направен е паралел с други производни от корена -тѣг-/-тѣг-, свързани със значенията „тъжител, обвинител”, „споря”, „принуждавам, изисквам” и др., които показват, че и в този случай е предпочетено ограничено, но възможно значение на тжжнтн и употребата му едва ли се дължи на грешка.

3. Гръцките версии на Златоустовите коментари върху Посланието на ап. Павел до Тит и Деяния на апостолите в сборника „Златоструй”. – Palaeobulgarica, 40 (2016), 3, 29–42.

Фокусът на статията е върху гръцките извори за старобългарския превод на словата от Златоструя. Известно е, че голяма част от сборника се състои от преводите на етиконите (поучителните части) на Златоустовите новозаветни коментари. Гръцките ръкописи на Златоустовите произведения често засвидетелстват поне две повече или по-малко различни

версии, назовавани в науката „груба“ и „гладка“ версия – за първата се смята, че е по-автентична и близка до оригинала, претърпяла по-малко вторична обработка. Статията си поставя за цел да установи от коя гръцка версия са преведени наличните слова от поредиците върху Посланието на ап. Павел до Тит и върху Деяния на апостолите. За превода на единственото слово от коментарите върху Тит (слово 32 от пълния Златоструй) се установява, че съответства на по-архаичната гръцка версия и по-точно на едно нейно разклонение. Коментарите върху Деяния са представени от над 15 слова, включени в пълната редакция на сборника, и съпоставката с „грубата“ гръцка редакция на словата показва, че старобългарският превод изглежда също се базира на нея, но с много отклонения и необясними разлики, които подсказват, че може би е съществувала трета гръцка версия, непозната или незапазена до днес.

4. Йоан Златоуст в Ръкопис № 1039 от НБКМ. – В: Агиославика. Проблеми и подходи в изследването на *Станиславовия чети-миней* (Доклади от едноименната конференция – 21 май 2013 г.). Съст. Диана Атанасова. С., 2016, 95–106.

Статията разглежда текстовете от и за св. Йоан Златоуст в Станиславовия чети-миней (НБКМ 1039). В ръкописа, чети-миней за първите три месеца от църковната година, се съдържат само три текста, свързани с името на Златоуст. Под дата 8 септември е поместено Похвално слово за Рождество Богородично – кратко и слабо популярно слово, което по-късно отпада от четивата за тази дата. Вторият текст е слово за свещеномъченик Фока, вероятно попаднало случайно в ръкописа и несвързано с календарния ред. На последния лист на ръкописа, прекъсващ на дата 13 ноември, е запазен фрагмент от житието на св. Йоан Златоуст. Въз основа на предписанията в типичите и на сравнение с други подобни състави се прави опит за систематизация какво други Златоустови текстове не са намерили място в ръкопис НБКМ 1039.

5. Преводачески подходи в сборника *Златоструй* (Златоустовите коментари върху 1Кор.). – В: Кирило-Методиевски четения 2015. Юбилеен сборник. С., 2015, 18–32.

Статията е насочена към изработването на методология, въз основа на която да може надеждно да се съпоставят преводи на различни текстове по отношение на езиковите и преводаческите им особености. За целта са избрани хомилиите от Златоструя, възходящи към Златоустовата коментарна поредица върху Първо послание на ап. Павел към Коринтяни (общо осем текста). Най-сигурни критерии за анализ на превода са онези езикови черти, за които е характерна синонимията или езиковата асиметрия между оригинала и превода, когато преводачът е принуден да избира измежду различни възможности. Анализираният осем преведени хомилии са разделени на групи по следните критерии, предоставящи най-изразителни резултати: 1. превод със или без местоимението *нже* (без членуваните

инфинитиви); 2. употреба на нжє + инфинитив в превод на гръцките членувани инфинитиви; 3. прилагателно име срещу род. п. / дат. п. за принадлежност; 4. страдателен залог с причастие срещу употреба на възвратна форма със страдателно причастие; 5. лексика. Резултатите показват, че изследваните слова не споделят едни и същи преводачески принципи и може с относително голяма сигурност да се твърди, че зад преводите (в Златоструя) стои повече от един преводач.

6. Псевдо-Златоустовото слово „За лъжепророците” (CPG 4583) в сборника „Златоструй”. – *Palaeobulgarica*, 39 (2015), 1, 71–84.

Статията е посветена на едно слово, приписвано на Йоан Златоуст и получило широко разпространение – „За лъжепророците”, което в дългия Златоструй е под номер 24. След кратки сведения за историята на гръцкия текст на словото, в статията се разглежда разпространението на старобългарския му превод в различните редакции на Златоструя – някъде в пълнота, а другаде фрагментарно, но в един и същи превод. За пълния превод на словото е характерна една голяма добавка в текста, обхващаща около една четвърт от общия му обем. Тя е попаднала там случайно и механично и е част от словото на Йоан Постник „За покаянието”, което в дългия Златоструй е точно преди изследваното слово, под номер 23. От същия контаминиран текст е зает фрагмент и за сборника Измарагд. В изследването са разгледани също и някои разночетения в гръцката ръкописна традиция, които по-добре съответстват на старобългарския превод, и е направена кратка езикова характеристика на словото от Златоструя.

7. Псевдо-Златоустовото слово „За лъжепророците” в „Беседа против богомилите” – цитиране или нов превод? – *Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne*, 9, 2014, 23–32.

Слово 24 от пълната редакция на Златоструя е обект на интерес и в тази статия, като сложната му текстова история е само маркирана. Словото е известно най-вече с това, че е послужило като един от източниците за съставянето на „Беседа против богомилите” от Презвитер Козма – факт, изтъкван от много изследователи. Въпреки засиления интерес обаче, досега не е имало аргументиран отговор на въпроса дали Презвитер Козма е познавал и използвал превода от Златоструя, или е превеждал пасажите наново според нуждите си. Статията извежда известните пасажи, заимствани от хомилията, и в хода на съпоставката доказва, че сходствата са почти само съдържателни, подсилени и от библейските цитати, но заетите места в Беседата са силно преработени и преведени наново. Презвитер Козма несъмнено е използвал Словото, но не е цитирал готовия превод, дори да го е познавал – заимствал е образност, мотиви и аргументи от него.

8. Сборникът „Златоструй“ и Изборникът от 1076 г.: De precatioe oratio II от Йоан Златоуст в две старобългарски версии. – *Slavia*, 82 (2013), 4, 408–422.

Изследването е насочено към отношенията между Златоструя и Изборника от 1076 г. въз основа на един фрагмент, засвидетелстван в двата сборника. Пълният превод на Златоустовото второ слово „За молитвата“ присъства в дългата редакция на Златоструя под номер L73. Фрагмент от него е включен в компилация под номер L80 в дългата редакция и под номер S75 в кратката редакция на Златоструя. Същият фрагмент присъства и в Изборника от 1076, а още по-малка част от текста е включена и като гнома в Успенския сборник. На пръв поглед изглежда, че фрагментът е в различен превод от същото място в пълния текст на словото (L73). В статията се прави подробно сравнение и коментар и се установява, че фрагментът възхожда към същия превод, но е претърпял поредица от изменения и адаптации, за да може да функционира като отделна единица, която по-късно се включва в компилации и компилативни сборници като Изборника от 1076.

9. Житието на св. Теодора Александрийска – славянски преводи и редакции. – In: Reinhart, J. (Hrsg.). *Hagiographia slavica*. (= *Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 82*). Verlag Otto Sagner. München-Berlin-Wien. 2013, 27–43.

Статията е посветена на св. Теодора Александрийска, чието старо гръцко житие възхожда към V в. и се разпространява в няколко версии. В началото се отделя внимание на гръцката традиция на житието, засвидетелствано както в папирусни фрагменти, така и в множество неизследвани ръкописи, но на този етап не може да се установи коя гръцка версия най-точно съответства на разглеждания превод. Основното изследване в статията е насочено към текстологически въпроси, свързани със старобългарския превод, а наличните преписи са групирани въз основа на общите четения. Известното разделение на две редакции е подкрепено от редица примери. Коментирани е и един фрагмент от житието в друг превод, явно правен по различен гръцки оригинал и включен в Изборника от 1076 г. Накрая се предлага и стема на ръкописите, използвани за изследването.

10. Третият превод на житието на св. Антоний Велики. – В: Светци и свети места на Балканите. Материали от международната конференция. София, 14–16 юни 2012 г. Т. 1. Филология. Археография. Текстология. Старобългарска литература, 47, 2013, 92–107.

Статията разглежда един малко известен и запазен само в един препис среднобългарски превод на житието на св. Антоний Велики от св. Атанасий Александрийски. Макар и наричан „трети“, след преславския и търновския, този превод вероятно е възникнал преди „втория“ търновски превод. Статията представя първо общ обзор на известните данни за гръцката

ръкописна традиция, където се привеждат и по-ранни мнения за това от каква гръцка редакция са правени отделните преводи. Във фокуса на изследването стоят езиковите особености на третия превод – предимно синтактични и по-малко морфологични, особено в съпоставка с другите два славянски текста, като се коментират различните преводачески решения и степента на близост спрямо гръцкия оригинал. В заключение се отбелязва, че „третият” превод споделя черти както с преславския (въз основа на наследения авторитет на старобългарския книжовен език и на влиянието на говоримата реч), така и с търновския превод (въз основа на хронологичната им близост и на стремежа да се търсят точни формални съответствия на гръцкия оригинал). Изказани са и предположения защо „третият” превод вероятно предхожда „втория” по време и защо е останал изолиран и слабо разпространен.

11. Zwei chrysostomische Predigten (CPG 4396, 4399) in der Vita des Johannes Chrysostomus (BHG 873). – In: Hansen, B. (Hrsg.). Diachrone Aspekte slavischer Sprachen. Für Ernst Hansack zum 65. Geburtstag. (= Slavolinguistica 16), München – Berlin – Washington D.C., 2012, 129–137.

В старобългарския превод на дометафрастовото житие на св. Йоан Златоуст се откриват две цялостни Златоустови хомилии – „Преди заминаването в изгнание” (CPG 4396) и „След завръщането от първото изгнание” (CPG 4399), които се намират на съответстващите в сюжета места. В гръцките издания тези слова отсъстват от житието, но понякога се добавят след края му и данните от каталозите и бележките към изданията показват, че те не се разпространяват отделно и независимо от житието. Статията събира наличните сведения и изследва историята на двете слова въз основа на двете гръцки издания на житието от Савил (1612) и Алкен (1977) и отделно на словата в *Patrologia Graeca*, възхождащо към по-ранни издания. Достига се до заключението, че двете хомилии са ексцерпирани от Златоустовото житие и първоначалното им място е било именно във вътрешността на житието, както е в старобългарския превод, а не след него, което подчертава важността на славянската традиция. Обръща се внимание и на факта, че това са две почти неизвестни за славистичната традиция хомилии на Йоан Златоуст, преведени заедно с житието на светеца предполагаемо от Йоан Екзарх или книжовник от неговия кръг.

В края на статията, макар и в заключителна бележка, са намерили място резултатите от по-късни проучвания на гръцката ръкописна традиция, проведени след публикацията, които потвърждават тези предположения, след като се установява поне един гръцки ръкопис (Paris. gr. 600, X–XI), в който едната хомилия се намира именно на очакваното място във вътрешността на Златоустовото житие.

12. Мярата в храненето на римлянина (според литературни източници). – В: *Cultura animi* – изследвания в чест на Анна Николова, С., 2004, 349–361.

Статията предлага културологично-литературно изследване върху представата за умерено и прекомерно в храненето, засвидетелствана в римската литература до късноантичната епоха. Като извори са използвани не само произведения в литературния жанр „пир“ (срв. Платоновия диалог и по-късното развитие на жанра), но и негови пародии (напр. у Петроний и Лукиан), трансформации (напр. у Макробий), поетични, епистоларни и други описания на храната и храненето на римлянина (напр. Хораций, Марциал, Плиний Млади, Сенека, Авъл Гелий и др.). Умереността и прекомерното са разгледани в два аспекта – по отношение на цената (пестеливостта като добродетел и недостатък, разточителството, законите за ограничаване на разходите за пирове и т.н.) и въздържанието (ограничаването на апетита и ненаситността). Обръща се внимание на промяната на представата за умереност в различните епохи и на ролята на личния вкус при подбора и подредбата на ястията, като в крайна сметка се очертава спектърът от представи за добрата, умерената, приемливата „вечеря“.